

УДК 711.56

О.В. Бачинська,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РУЇНИ ІСТОРИЧНИХ ХРАМІВ У СУЧАСНОМУ МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ КИЄВА

Розглядаються причини появи великої кількості храмових руїн на території Києва, характеристики їх типів, особливості положення у сучасному міському середовищі Києва.

Ключові слова: Київ, руїни, тип, положення, сучасність.

Київ – давнє історичне місто, його розвиток відбувався нерівномірно, були періоди руйнації і розквіту. Внаслідок періодів руйнувань в міській тканині утворилися руїни, в основному це колишні сакральні споруди. Це закономірно, бо при будівництві храмів використовували найкращі досягнення будівельної техніки свого часу. Тому навіть після руйнівних періодів в історії на території Києва збереглися залишки древніх храмів. Сучасне використання цих руїн відбувається залежно від кожного окремого випадку їх існування та розташування. Але оскільки таких руїн багато, необхідно вивчення їх типології та особливостей розміщення у забудові міста. Систематизація типів зруйнованих храмових споруд і вивчення їх положення в забудові дозволить вирішити проблему існування багатьох залишків храмів.

Положення руїн історичних храмів у міській тканині Києва раніше не розглядалося.

Метою дослідження є типологія залишків історичних храмів і їх положення в міській забудові Києва.

Безперервний розвиток Києва розпочався півтори тисячі років тому. Більше тисячі років тому у IX ст. з'явилися на території міста перші храмові споруди. Це відбувалося за часів існування держави Київської Русі, саме її правителі – князі – утвердили роль Києва, як спадкоємця християнської духовності Константинополя, столиці Візантії. Християнство на території Києва стало державною релігією, а будівництво храмів – державною справою. Навіть руйнація храмів під час монголо-татарської навали не знищила споруди, збудовані на віки. З настанням більш сприятливих умов для розвитку міста багато з храмів Київської Русі були реконструйовані і збережені для наступних поколінь. Почалася розбудова нових споруд і на початок XX ст. у Києві кількість храмів за всю історію досягла найбільшого показника.

Зі зміною політичного ладу у 1917 р. в Україні відношення до незліченної кількості храмів Києва змінилося на негативне. У 1934 р. Київ отримав статус столиці Радянської України. Архітектура столиці Радянської республіки України повинна була відображати ідейні установки тодішньої влади, які мали виражений антирелігійний характер. Для розбудови столичного урядового центру розпочали навмисне нищення храмів міста. Найбільша руйнація відбулася в центральних історичних районах Києва. Місту була нанесена непоправна шкода – втрачені найкрасивіші та найстаріші храми і сакральні комплекси. Декілька монастирів в прадавніх частинах Києва біля Софії Київської, на Подолі та Печерську були стерті з міської тканини.

Але наприкінці ХХ ст. у 1990-х рр. з черговою зміною політичного курсу та набуттям Україною незалежності розпочалося поступове відродження релігійного життя Києва. Пробудився інтерес до храмів з боку суспільства. В результаті цього було виявлено, що деякі історичні храми використовували не за призначенням. Крім того, звернули увагу на руйнацію у ХХ ст. видатних історичних сакральних споруд і комплексів. Внаслідок цього були створені програми відродження найвизначніших з втрачених сакральних об'єктів шляхом відбудови в історичних формах. На фундаментах старих споруд збудували два окремі храми: Богородиці Пирогощі та Успенський собор у Києво-Печерській лаврі; та монастирський комплекс Михайлівського Золотоверхого монастиря. Це нові будівлі, зведені з використанням сучасних технологій, але відтворені в формах на певний період свого існування. За своєю цінністю вони не можуть замінити втрачені об'єкти, але хоча б доносять до сучасних жителів та гостей Києва і майбутніх поколінь інформацію про вигляд зруйнованих храмів. Зараз процес відновлення призупинений у зв'язку з нестачею грошей, але існує державний реєстр, за яким у майбутньому будуть відновлені таким способом ще декілька видатних втрачених споруд, в тому числі і на території Києва.

Питання масштабів руйнації храмів докладно не досліджувалося. Звертали увагу лише на видатні поруйновані споруди. Але на території Києва набагато більше найрізноманітніших руїн храмів. Кожен з таких залишків важливий і має право на увагу з боку суспільства, бо є частиною історії Києва, як міста, в розвитку якого релігія зіграла величезну роль.

Серед храмових залишків можна виділити певні типи. Є два напрямки їх сучасного існування – окремо розташовані в просторі міста руїни храмів та руїни, які вже поєднані з іншими міськими будівлями внаслідок постійних процесів розвитку міської забудови.

Серед обох напрямків можна виділити групи за кількісними руйнуваннями споруди.

1. Місце храму – повністю втрачена споруда; та фундамент храму – у землі збережений фундамент, який дає змогу відновити планову проекцію споруди. Такі типи в забудові є як самостійні такі і забудовані поверх іншими будинками.

2. Фрагменти стін храму – окремі фрагменти стін, які при вивченні дають змогу отримати деяку інформацію про зруйнований храм; та стіни храму – наявні не тільки окремі шматочки стіни, а достатньо велика їх частина, що дає змогу відновити майже всю фасадну проекцію зруйнованого храму. Такі типи є самостійні, але частіше зустрічаються вбудовані в іншу споруду, бо у ХХ ст. намагалися всіма доступними засобами приховати існування храму. Коли за якихось причин не могли знищити залишки сакральної споруди (або їх потрібно було використовувати, або не піддавалися вибухам), руїни оббудовували новими будинками.

3. Храм без бань – існує храм, але у нього знесені бані, як головний символ релігії. Така споруда достатньо легко відновлюється і функціонує як повноцінний історичний храм. Але навіть майже збережені споруди зустрічаються оббудованими додатковими приміщеннями при наданні нових функцій у ХХ ст.

Випадки співіснування з пізнішими міськими будівлями більш складні, ніж окремо розташовані руїни, бо при необхідності відновлення храму кожний раз доводиться вигадувати нове рішення відносно вже існуючих сучасних споруд і добудов.

Положення храмових руїн у міському середовищі Києва – одна величезна проблема. Найдревніші з них колись були складовими Києва епохи Київської Русі. Їх орієнтація, організація простору навколо, положення в забудові, візуальне сприйняття було пов'язане з містом, якого вже давно не існує. Багато віків по тому розвиток Києва не був занадто активним. Невисока забудова чергувалася з великими зеленими просторами. Це давало змогу у XVII–XVIII ст. реконструювати поруйновані храми, не звертаючи особливу увагу на співвідношення храму та навколишнього середовища, бо це не становило проблему у той час. Новозбудовані сакральні споруди вписувалися у структуру тогочасного міста.

Активна забудова Києва розпочалася у ХІХ ст. Для історичних храмів це була вже нова структура міського середовища, при будівництві у древні часи не планувалося їх розташування серед п'ятиповерхових прибуткових будинків з багато декорованими фасадами. Але у порівнянні з ХХ ст. тогочасна міська забудова не надто сильно зашкодила існуючим храмовим спорудам. Забудова не підіймалася вище рівня п'яти – семи поверхів внаслідок недостатнього розвитку будівельних технологій. Відношення до храму було зовсім іншим:

Київ був паломницьким центром, святинею. Будівництву сакральних споруд, їх положенню у середовищі приділяли багато уваги. Нові храми вдало вписувалися у міське середовище.

Особливо інтенсивний розвиток Києва припав на ХХ ст. Були переплановані і забудовані вулиці в історичному центрі. Сакральні споруди, як частину релігії, викреслили з життя. Їх руйнували, забудовували житловими, громадськими, промисловими будівлями, прокладали поверх дороги. Дивом подекуди збереглися окремі споруди та комплекси, залишилися незабудованими залишки храмів.

Саме після цього періоду положення руїн в сучасному Києві перетворилося на величезну проблему. Їх розташування не відповідає навколишньому середовищу міста. Залишки розташовані невідповідно системі вулиць – під покриттям вулиці; боком чи під кутом до фронту вуличної забудови; серед кварталу; на площі збоку чи за будівлею, що формує ансамбль площі. Про візуальне сприйняття з великої відстані, як у давні часи, зручний доступ відвідувачів та організацію простору навколо руїни взагалі не йдеться (окрім деяких випадків, які є частиною музейного комплексу). Поруйновані храми – частина зовсім іншої міської системи, втраченої у ХХ ст., яку вже перекреслив сучасний Київ.

Показовий приклад двох монастирів Георгіївського (пров. Георгіївський) та Ірининського (вул. Володимирська), розташованих в історичному центрі міста біля Софії Київської. Вони були засновані в епоху Київської Русі, кожен з них мав головний храм – Георгіївський та Ірининський відповідно. З часом обидва комплекси були зруйновані. З настанням більш сприятливого для будівництва періоду на місці Георгіївської церкви звели невеличку окрему однойменну споруду. Залишки Ірининської церкви розібрали, залишивши як пам'ятник один з стовпів. На початку ХХ ст. Георгіївську церкву та Ірининський стовп знесли. На місці церкви збудували житловий будинок, який на даний час вже є пам'яткою архітектури. Поверх колишнього Ірининського монастиря проклали широку сучасну вулицю, яка є транспортною артерією. Відновлення храмів на старому місті або використання фундаментів, як музейних експонатів (за умови збереженості) вже неможливо. І таких випадків на території Києва достатньо.

В просторі Києва наче існує дві містобудівні системи, які протистоять одна одній: Київ історичний, дещо провінційний, сакральний з його храмами, як головними домінантами середовища, і Київ сучасний з житловими, громадськими будинками, промисловими комплексами, столичним статусом. Впорядкувати існування цих систем достатньо важко, але необхідно. Оскільки неможливо вибрати одну з систем і проігнорувати іншу, для розв'язання

проблеми необхідна взаємодія їх обох. Наприклад, трансформація простору навколо храмових залишків, щоб відбувався перехід від однієї епохи до іншої. Оскільки змінити самі об'єкти та їх місце розташування вже не можливо, необхідно трансформувати вільний простір навколо них. Наприклад, впорядкувати благоустрій, розробити малі форми, які б підкреслювали роль історичних храмових руїн в забудові. Завжди можна перефарбувати фасади, щоб кольором виділити певну споруду, в даному випадку залишки храму, на фоні іншої забудови і т.і.

Сучасне сприйняття храму зовсім інше, ніж в атеїстичному ХХ ст. і наближається до принципів ХІХ ст. з його поважним ставленням до сакральних споруд. Тому багата типологія руїн на території Києва змушує звертати увагу на них, але їх функціонування і відродження – величезна проблема. Це залежить, по-перше, від типу руїни, по-друге, від положення в міському середовищі. Сам тип руїни, поєднання з іншими спорудами вже обмежує можливості її функціонування. Вільне розташування в просторі міста більш сприятливе для відродження, але майже у всіх випадках потребує благоустрою. Розташування під більш пізньою спорудою чи в ній робить функціонування руїни набагато складнішим, іноді майже неможливим. Такі випадки потребують більшої фантазії при поновленні функцій залишків храму, але дуже привабливі для туристів, бо унікальні в своєму роді.

Список використаних джерел:

1. Бачинська О.В. Аналіз містобудівної ситуації розташування храмів Києва // Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник. – Київ: КНУБА, 2009. – Вип. 32. – С. 59–65.
2. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини. К.: НДІТІАМ–Головкивархітектура, 2002. – 592 с.

Аннотация

В работе рассмотрены причины появления большого количества храмовых руин на территории Киева, характеристики их типов, особенности положения в современной городской среде Киева.

Ключевые слова: Киев, руины, тип, положение, современность.

Annotation

The reasons of occurrence of a plenty of ruins of temples in territory of Kiev; the characteristics of their types; the features of an arrangement in modern urban environment of Kiev are considered in clause.

Keywords: Kiev, ruins, type, arrangement, modernity.